

УДК 811.111'01:140.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.33.16>Мар'яна Оленяк, канд. філол. наук, доц.
ORCID: 0000-0002-5888-326X
e-mail: maryana@mail.org

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЛЮДИНА ЯК СУБСТАНЦІЯ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯННЯХ

Розглянуто особливості семантики давньоанглійських антропоцентричних образних порівнянь, предметом яких виступає людина в одному з багатьох її аспектів буття. Аналіз емпіричного матеріалу здійснено за принципом центризму і морфізму, який відображає типологію конфігурацій предмета й еталона порівняння як центру висловлення та доцентрово приєднаного образу його метаморфози. Таксономізація емпіричного матеріалу здійснюється за тематикою предмета порівняння відповідно до домену запозичення образу з переліком асоціацій, експлікованих у порівнянні. Приділяється увага актуалізації додаткових смислів, що впливають із характеру взаємовідношення повнозначних складників образних порівнянь. З'ясовано продуктивність усіх виокремлених типів розглядуваних образних порівнянь, на основі чого схарактеризовано особливості фрагменту картини світу англосаксів, пов'язаного з розумінням людини як матеріальної й нематеріальної субстанції. Встановлено, що англосаксонський антропоцентризм у межах образних порівнянь має чіткий онтологічний вектор із розмежуванням опозиційних начал тілесного й духовного, і з домінантою нематеріального складника, типовою для тогочасного ідеалізму. Визначено кореляцію типів образів залежно від виду субстанції, у модусі існування якої зображено людину, а також з'ясовано способи формування пріоритетів середньовічних англосаксів у частині забезпечення ціннісної переваги духовного над тілесним. З'ясовано першочерговість антропоцентричних характеристик тілесного і психофізіологічного станів людини, які найчастіше стають предметами давньоанглійських образних порівнянь, а також особливості семантики останніх за умови дуального поєднання опозиційних субстанцій протягом земного життя. Емпіричний матеріал у вигляді дібраного субкорпусу досліджується вперше.

Ключові слова: антропоцентризм, людина, субстанція, матеріальне, духовне, дуальне, образне порівняння, англосакси, картина світу.

Вступ. Образне порівняння (далі ОП) – це універсальне явище, мовленнєва актуалізація якого свідчить про варіативність в історико-мовно-культурних контекстах навіть у межах однієї мови. Лінгвістична зацікавленість цим явищем не вщухає, водночас переважна більшість досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних, здійснюється на матеріалах сучасного етапу розвитку мов, тоді як історичні дослідження більш ранніх етапів їхнього становлення залишаються на далекій периферії. Водночас для того, щоб здійснити вичерпний і повний опис будь-якої мови, вчені повинні володіти знаннями стосовно діахронічних її змін і дати відповідь на питання про те, як розвивалася мова протягом століть; лише такий підхід дозволить охопити всі аспекти її синхронних станів у необхідній повноті.

Мета цієї розвідки – з'ясувати семантичні особливості давньоанглійських ОП, предметом яких виступає людина як матеріальна, нематеріальна й дуальна субстанція. Відповідно, англосаксонські ОП, які характеризують людину як субстанцію, виступають об'єктом цього дослідження, а його предметом – конфігурація предметів і еталонів у межах таких утворень.

Запропонований аналіз вищезазначеної групи давньоанглійських антропоцентричних ОП стане заповненням лакуни в дослідженні англійської мови й елементом об'єктивної початкової етапу діахронічних змін, які, за словами багатьох мовознавців, витіснені синхронним аналізом [8; 2], для якого характерна "амнезія стосовно ґенези мов, уперте намагання замкнутися у теперішньому" [1, с. 31].

Методологія дослідження. Методологією базою дослідження є напрацювання іноземних науковців, присвячені фігуративній природі ОП [11], а також групи вітчизняних мовознавців, які, фокусуючись на структурно-семантичній парадигмі ОП, приділяють особливу увагу лінгвокультурним його особливостям [5; 6], комунікативним функціям і структурі [3; 4; 7; 9], що у своїй сукупності позиціонує ОП як когнітивний механізм кодування інформації.

Матеріалом дослідження стали 133 ОП, дібраних методом суцільної вибірки з 33829 випадків уживання дав-

ньоанглійських показників компаративності *swa*, *swylc*, *gelice*, *gelicra*, *gelicost*, *gelicnysse*, які, з-поміж іншого, можуть бути маркерами давньоанглійських ОП. Емпіричний матеріал дібрано з корпусу давньоанглійської мови університету Торонто [10], який містить принаймні одну копію усіх збережених дотепер давньоанглійських рукописів.

Методологія дослідження зумовлена потрактуванням ОП як універсальної категорії, реалізованої у формі лінгвопонятійного компаративного утворення, у якому проявляються відбитки онтології та гносеології народу в мовній картині світу. ОП складається зі щонайменше двох зіставлюваних понять різних концептуальних сфер (предмета і еталона), які мають експліцитно чи імпліцитно виражену спільну ознаку (основу), яка нерівномірно проявляється в порівнюваних явищах. Відправною точкою методології дослідження є погляд, який полягає в тому, що взаємовідношення предмета й еталона ОП має двосторонній характер: предмет ОП проковує доцентрове приєднання еталона, унаслідок чого один образ уявно проєктується на інший, викликаючи ментальну метаморфозу предмета порівняння. У такий спосіб об'єктивується принцип центризму і морфізму, продемонстрований у цій статті на субкорпусі давньоанглійських ОП, де центром висловлення є людина як субстанція. Застосовані методи базуються на багатьох лінгвістичних принципах: метод компонентного аналізу, використаний під час інвентаризації і типологізації складників ОП; метод контекстуального аналізу, за допомогою якого здійснювалася інтерпретація семантики ОП; метод кількісних підрахунків, на основі якого були зроблені узагальнення якісного характеру, та описовий метод.

Результати дослідження. Людина як субстанція і як центр висловлювання в давньоанглійських ОП постає як істота, природа якої поєднує прояви змінної, плінної, недосконалої тілесності та вічного, всеохопного абсолюту, актуалізуючи відповідно матеріальні (1) і нематеріальні (2) характеристики її буття, які за життя існують у нерозривному зв'язку дуальності (3). Її існування розглядається як єдність загальних (божественних) і набутих протягом земного життя конкретних індивідуальних особливостей.

1. Людина як матеріальна субстанція.

Як матерія людина постає в двох станах: тілесному (1.1) і психофізіологічному (1.2), вона зображується в давньоанглійських ОП як тілесно-чуттєве створіння, тривалість існування якого прямо залежить від неї ж самої як моральної істоти.

1.1. Тіло людини чи його органи у здоровому, неушкодженному стані описуються в англосаксонських ОП утричі рідше, ніж в ураженому або переможеному стані. Якщо центром розповіді ОП є органи здорового тіла, то джерелом запозичення образів як еталонів виступають три сфери: переважно антропна (а), меншою мірою – анімалістична (б) та артефактна (в).

а) У *Проповідях англосаксонської церкви* XI ст., наприклад, очі розслабленої людини прирівнюються до очей мертвого:

(1) *Ac ðaða hé wæs on ðissere beðunge geléd, þa wearð se lichama eal toslopen, swa þæt his eagan wendon on gelicnysse sweltendra manna, and hé læg cwydeleas butan andgite.* 'Але коли його привели до купелі, тіло було настільки розслабленим, що його очі стали схожими на очі мертвого, і він лежав безмовний, несвідомий.'

Варто зазначити, що в межах цієї підгрупи згадуються лише окремі органи тіла, а не тіло загалом, і в переважній більшості – із метою опису зовнішності. В інших поєднаннях предмет – еталон у межах цієї підгрупи голова прирівнюється до розуму, здорова шкіра – до відсутності прокази, відбитки ніг – до самих ніг, волосся здичавілої людини – до жіночого.

б) Коли для зображення органів тіла джерелом запозичення образу виступає анімалістичний вимір, то, апелюючи до зорового сприйняття реципієнта, додатково актуалізується ідея зміцнення, довговічності:

(2) *Sodlice þa þa hire lichama wæs nacod to þweanne, swa swa hit þeaw is, þæt man deadum mannun don sceall, hire wæs aweaxen swa aheardod hyd swylce ofendan on þam earmum & on þam sneowum ...* 'Згодом, коли її мертве тіло, відповідно до обряду, було підготовлене до омивання, вони виявили, що під час довгої молитви шкіра її рук і колін порожвіла і стала твердою, як у верблюда...'

У наведеному прикладі з *Діалогів Григорія* IX ст. фрагмент розповіді про погребальний обряд, який здійснився над дівкою Тарсіллою, фокусує увагу читача на стані шкіри померлої, яка, замість того щоб погіршуватися та втрачати пружність, навпаки стала зміцнюватися, набуваючи ознаки більш довговічної матерії, ставши свідченням чудесного прояву нагороди за праведне життя. Іншим зооморфним ОП цієї підгрупи є уподібнення нігтів людини до міцних кігтів орла.

в) У випадку залучення образів як еталона зі сфери артефактів, давньоанглійські ОП фокусуються на функційному потенціалі описуваних частин тіла, наприклад:

(3) *Be ðæt is eft gecweden on ðære Salomones bec ðe we hatað Cantica Canticorum, hit is gecweden: ðin nosu is swelce se torr on Libano. ðæt is ðæt we oft gestincað mid urum nosum ðæt we mid ðæm eagum gesion ne magon.* 'У книзі Соломона, яку ми називаємо *Cantica Canticorum*, сказано: "Твій ніс, як ліванська вежа. Саме носом ми відчуваємо на запах те, чого не бачимо очима".

У цьому ОП не йдеться про буквальный опис згаданого в книзі Соломона носа Суламіти, а про інтерпретацію та витлумачення ідеї Григорієм, який закликає не довіряти тому, що інші лукаво демонструють і говорять (видно очима), натомість вловлювати невидиме (відчувається носом), оскільки саме воно є правдивим та істинним. Іншим артефактоморфним ОП цієї підгрупи є

зображення людей з очима, які світять яскравим світлом, немов ліхтарі.

Значно частіше фізична оболонка людини зображується в давньоанглійських ОП в ураженому, пошкодженному, послабленому стані. У таких випадках джерелами запозичення образів-еталонів є: світ природи (г), сама людина (д) та артефакти (е), у єдиному випадку – зоологічна істота й елемент небуття (г).

г) Виключно прикладне застосування ОП демонструє цікаве магічне екоморфне порівняння, яке доповнюється ознаками зооморфізму. Воно було дібрано з *Метричних Замовлянь* X ст. і призване допомогти позбутися кісти чи жировика:

(4) *Clinge þu alswa col on heorþe, scring þu alswa scerne awage, and weorne alswa weter on anbre... and micli lesse alswa anes handwurmes hupe-ban, and alswa litel þu gewurþe þet þu nawiht gewurþe* 'Зморщись, як вугілля на вогнищі, зсохнись, як бруд в стіні, зменшись, як вода у відрі... і стань меншим, як тазова кістка ручного черв'яка і таким маленьким, як щось, чого немає'

У цьому випадку предмет порівняння вербалізується у ключовому рядку замовляння (*Wenne, wenne, wenchichenne* 'Жировик, жировик, кіста'), яка ритмічно повторюється між його куплетами, а саме утворення цікаве є тим, що розмір приписується навіть неіснуючій субстанції. В інших випадках, у межах цієї підгрупи ушкоджене тіло чи його частини найчастіше уподібнюються до об'єктів неживої природи, зокрема твердого каменю (знесилена людина, пошкоджена хворобою печінка, новоутворення (пухлина)), чи воску, який тоне, (уражена людина), і до елементів рослинного світу (плоть уподібнюється до листка, трави, живоплоту, а також цвітіння рослини). Утім, навіть якщо як еталон і залучається цвіт, він зображується таким, що підлягає псуванню й неминучій смерті.

д) В антропоморфних ОП цієї підгрупи еталонами виступають (частини) тіла, його рідини або внутрішні органи, наприклад:

(5) *þonne_hleapð se healta swa swa heort.* 'І тоді каліки почнуть скакати як серце'.

Водночас більшість антропоморфних ОП цієї категорії фокусують увагу реципієнта на надзвичайно ослабленому тілі, яке уподібнюється мертвому, рідше – на тимчасовій неспроможності повноцінно функціонувати, яка порівнюється із втратою слуху / мовлення, ураженістю проказою, або на тілесних рідинах (сльози, піт), які порівнюються із кров'ю. Вони переважно виконують функції опису зовнішнього вигляду та (не)здатності виконувати певну дію.

е) Артефактоморфні ОП категорії "фізично уражена людина" сприяють зосередженню уваги на вразливості тілесної оболонки, проєктуючи фізичні властивості еталона на предмет порівняння, а саме – колір або крихкість унаслідок фізичного впливу чи атмосферного явища, а також нездатність утримувати фізичну форму рідини, наприклад:

(6) *Beoð þa syngan flæsc scandum þurhwaden swa þæt scire glæs, þæt mon ypæst mæg eall þurhwilitan.* 'Буде їхнє грішне тіло ганебно знищене, як сяюче скло, щоб всі могли це бачити'.

У цьому прикладі, дібраному з *Книги Ексетера* X століття, у фокусі уваги перебуває тіло людини, недовговічність якого імплікується шляхом залучення образу крихкого скла, яке дуже легко пошкодити, через що воно зберігається порівняно недовго. Іншими артефактоморфними ОП цієї підгрупи є уподібнення ослаб-

леної фізичної сили до глиняного посуду, посуду на морозі, або розбитого вітром корабля.

1.2. Давньоанглійські ОП психофізіологічного стану людини в центр нарративу поміщують емоції, пов'язані з відчуттям страждання, болі чи задоволення (дуже рідко), а також різними почуттями й поведінковими реакціями, здебільшого негативними. Донорами образів для таких ОП виступають анімалістичний світ (а), антропний світ (б), світ навколишнього середовища (в), а також життєві ситуації (г).

а) Частіше за все ОП психофізіологічного стану людини описують злість і жорстокість, страх і страждання, чітко корелюючи з відповідними доменами запозичення образу. Так, жорстокі і злі люди зображуються уподібненими до еталонів, які належать виключно до зоологічної сфери. З'являючись у багатьох різних контекстах, безжальні люди, зазвичай, вороги та переслідувачі християн, прирівнюються до левів чи вовків, тоді як злість – до змії:

(7) *Yrre him æftyr gelicnysse nædran swa swa nædran deafe ...* 'Злість, відповідно, подібною є до змії, як змія глуха ...'

Цей приклад узятий з *Кембриджських Псалмів* середини XI ст., де байдужа та черства людина уподібнюється до глухої змії; менш частотними зооморфними образами злих людей є дики звірі, вовки, собаки і бджоли.

Нещасні люди в давньоанглійських ОП також переважно асоціюються із тваринами, проте на відміну від жорстоких людей, які провокували використання еталона тварини-хижака, пригнічені горем люди прирівнюються до комах і безхребетних, наприклад:

(8) *lc eam wyrme gelicra donne men; for þam ic eom worden mannum to <leahtrunge>, and to forsewennesse, and ic eom utaworpen fram him of heora gesomnunga, swa þes wurm.* 'Я більше схожий на хробака, а не на людину, тому що я став докором і предметом презирства для людей, і мене відкидають вони від себе, як черв'яка'.

У наведеному прикладі страждання від насмішок ворогів наближають людину до черв'яка, через те, що вона відчуває себе такою ж незначною, огидною й нікчемною. Іншим зооморфним образом нещасної людини є коник стрибунець / сарана.

б) Антропна сфера в межах цієї підгрупи насправді представлена одним образом, вжитим у багатьох різних контекстах – образом мертвої людини як еталоном страху, – таким, наприклад, бачимо зображення переляканого охоронця в *Євангелії від Матеї* XII ст.:

(9) *Witodlice þa weardas wæron afyrhte & wæron geworden swylce hig deade wæron.* 'Насправді, охоронець налякався і став таким, ніби він був мертвим'.

Менш поширеними еталонами страху є перебування у пастці чи фізична атака.

в) Екоморфні ОП психофізіологічного стану людини також переважно позначають людей у стані страху як в одній із легенд *Життя Святих* XI ст.:

(10) *Heo weard þa seo ungesælige oð deað afyrht and hyre heorte ahyrd on stanes gelicnesse, swa heo þæt geseah.* 'Тоді, побачивши це, нещасна жінка злякалася до смерті, і серце її стало твердим, як камінь, коли вона це побачила'.

Дібраний емпіричний матеріал засвідчує, що домінантними доменами походження еталонів для заляканих людей є антропна та екологічна сфера, що позитивно корелює з категорією ОП, сфокусованих на ураженій фізичній оболонці людини: в обох випадках ослаблена людина, фізично чи психологічно (перебу-

ваючи у стані страху), асоціюється з мертвою людиною або каменем.

г) Інші емоційні стани вимагають використання цілих ситуацій, наприклад подив описується у творі Боеція IX ст. *Розради філософії* у вигляді дива:

(11) *... & is endealas wundor, ðæm gelicost ðe on sumes cyninges hirede sien gyldenu fatu & selfrenu forsewen, & treowenu mon weordige.* '... і це безкінечне диво, найбільш схоже на те, ніби в домі якогось короля зневажають золотий і срібний посуд, а дерев'яний цінують'.

У наведеному прикладі причина здивування вимагала використання ОП, у якому окремого поняття могло б бути недостатньо для передачі смислової ємності еталона, тому автор вводить у розповідь нереальну ситуацію з метою створення максимально ефективного образу малоїмовірності, який через свою синтаксичну розлогість довше утримуватиме увагу реципієнта на предметі порівняння.

2. Людина як нематеріальна субстанція

Людина як нематеріальна субстанція постає в іпостасі душі й розглядається в давньоанглійських ОП як незалежна від тілесної, матеріальної оболонки, спроможна існувати самостійно. На відміну від тіла, яке внаслідок грішного життя може підлягати повному знищенню, нематеріальна субстанція людини приречена жити вічно.

Душа людини в розглядуваних ОП існує у двох модулях: душа людини *per se* і душа грішника. Домінантним джерелом образів для них є екологічний вимір (а), рідше зустрічається анімалістичний (б) та артефактоморфний (в), оказіонально – антропоморфний і теоморфний (г).

а) Як еталони душі автори екоморфних ОП виказують схильність до використання яскравих, блискучих об'єктів чи речовин: небесних тіл (зірки, сонце) або золото і срібло, – причому ступінь яскравості корелює зі ступенем праведності людини за життя, як описує це перекладач Боеція:

(12) *Hwæt þu, Drihten, forgeafe þam sawlum eard on hiofonum, & him þær gifst weorðlice gifa, ælcere be hire geearnunge; & gedest þæt hi scinað swiðe beorhte, & þeah swiðe mistlice birhtu, sume beorhtor sume unbyrhtor, swa swa steorran, ælc be his geearnunga.* 'Послухай, Господи, ти дав душам житло на небесах, і ти обдаровуєш їх гідними дарами, кожному відповідно до його заслуг, і даєш їм сяяти дуже яскраво і по-різному, деякі яскравіші, інші менш яскраві, як зірки, кожна має свою винагороду'.

Параметр яскравості зберігається навіть для душ грішників, які асоціюються з іскрами, що вилітають із вогнем і повертаються назад у провалля.

б) Зооморфні ОП на позначення душі використовують образ орла, голубки або, у декількох контекстах, горобця, – зокрема в одній із легенд *Життя Святих* XI ст.:

(13) *Ure sawl is ahred of grine swa swa spearwa, þæt grin is tobryt, and we synd alysed.* 'Наша душа вирвалася з пастки, як горобець, пастка розбита, і ми визволені'.

в) Крім здатності світити і літати, душам приписується властивість крутитися довкола себе, яка на екоморфному рівні асоціюється з небом, а на артефактоморфному – із колесом, що знаходимо в інтерпретації Боеція *Розради філософії* IX ст.:

(14) *Scridende færd, hweole gelicost, ymb hi selfe...* 'Рухаєшся вперед, до колеса найбільш подібно, крутишся довкола себе...'

г) Антропоморфні та теоморфні ОП на позначення душі, на противагу вищезазначеним, не приписують їм

здатності до виконання певної дії, натомість вказують на їхню якість, вимірювану за шкалою чистоти, крайніми полюсами якої виступають дитина і диявол, наприклад:

(15) *Wa me, forþam þe ic sceal to helle for þinum yfeldædum and þu hafast gedon, þæt ic eom deofles beam and deoflum gelic.* 'Я, таким чином, попаду в пекло через твої злі вчинки і на тебе вплине те, що я дитя диявола і до диявола подібна'

Такими словами звертається душа грішника до тіла, у якому вона перебувала за життя, у *Проповідях четвертої неділі після Епіфанії* XI ст.

3. Життя як форма нероздільного існування матеріальної та нематеріальної субстанцій

Життя людини, у переважній більшості дібраних прикладів – земне, уособлює єдність матеріальної й нематеріальної субстанцій і провокує використання еталонів, які найчастіше належать до сфери неживої природи (а), рідше – антропої сфери (б) і в єдиному випадку – аніمالістичної (в).

а) В екоморфних ОП, які описують життя, найпродуктивнішими є образи тіні або диму як еталона порівняння, що з-поміж інших джерел, знаходимо у *Кембриджському псалтирі* середини XI ст.:

(16) *Dagas mine swa swa sceadu onhyldon & ic swa swa hig adruwode.* 'Мої дні, як видовжена тінь і я висох, як трава.'

Іншим екоморфним образом життя є море, із яким асоціюється нестабільність і неспокій земного існування. Отже, життя, описане екоморфними ОП, уподібнюється до елементів неживої природи несталої форми і сприймається швидкоплинним, мінливим і тривожним,

що відповідає фізичним властивостям референтів-еталонів під впливом дії атмосферних явищ.

б) Антропоморфні ОП уподібнюють життя до казкових спогадів або моргання оком, як це зображено у псалмах XI ст.:

(17) *Beah hwa lifie her þusend geara & þusend þusend geara on þysse worulde, ne þincð him þeos woruld eft naht, butan swylce hwa his eage beþriwe.* 'Навіть якщо б комусь дозволили прожити тут у цьому житті багато тисяч років, він не сприйняв би його інакше, ніж підморгування оком'.

в) Цікавий випадок демонструє зооморфне ОП на позначення життя в момент переходу у вічність, де підкреслюється дуальність людського буття у матеріальній та нематеріальній субстанції:

(18) *Swa nu æfter deaðe þurh dryhtnes miht somod sipiaþ sawla mid lice, fægrefraetwed, fugle gelicast, in eadwelum æþelum stencum, þær seo soþfæste sunne lihteð wlitig ofer weoredum in wuldres byrig.* 'Тепер, саме після смерті, силою Господа, душа разом із тілом помандрують – гарно прикрашені, до птаха найбільш подібно, з благородними пахощами – у ясні радощі, де сонце, незмінно справедливе, сяє над людством у небесах'.

Так, перехід у вічне життя, уподібнений до польоту птаха, зображується у *Феніксі* IX ст., красномовно демонструючи в дусі ідеалізму домінуючу душу над тілом, адже в межах вибірки тіло ніколи не прирівнювалося до птаха, тоді як асоціація душі з горобцем фіксується в декількох контекстах.

Продуктивність аналізованих типів антропоцентричних ОП представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Продуктивність давньоанглійських антропоцентричних образних порівнянь, предметом яких виступає людина як субстанція

Тип еталона ОП	Екоморфні	Антропоморфні	Зооморфні	Артефакто	Теоморфні	Ситуаційні	Разом
Тип антропоцентричних ОП							
3.1. Людина як матеріальна субстанція							104 (78 %)
3.1.1. Тілесний стан людини:							64 (48 %)
здорове тіло		5	2	2			9 (6,8 %)
уражене тіло	30	19		6			55 (41,2 %)
3.1.2. Психофізіологічний стан людини	5	3	26			6	40 (30 %)
3.2. Людина як нематеріальна субстанція	7	1	6	2	1		17 (12,8 %)
3.3. Людина як дуальна субстанція	7	4	1				12 (9,2 %)
Разом	49	32	35	10	1	6	133 (100 %)

Як видно з табл. 1, аналізовані ОП вказують яскраво виражену онтологічну спрямованість із розрізненням тілесного й духовного, які у смисловій актуалізації ОП найчастіше опиняються в опозиції, з пріоритетністю нематеріального складника в дусі тогочасного ідеалізму. Матеріальна оболонка людини майже в шість разів частіше постає в ураженому стані, ніж у здоровому, причому, незважаючи на домен запозичення образу, усі еталони імплікують занепад та евентуальне знищення: антропоморфними образами переважно виступають фізично неповноцінні або мертві; екоморфними – різні види рослин, уражені старістю або погодними умовами; артефактоморфні – об'єкти, виготовлені з крихких матеріалів або, знову ж таки, знищені різними природними явищами (див. коментарі до прикладів п. 3.1). Крім того, домінанта нематеріальної субстанції людини досяга-

ється а) більшою візуальною привабливістю еталону: сяючі небесні тіла й літаючі птахи априорі кращі за зів'ялі рослини, хворих людей і побиті предмети, б) зображенням її у більш "вигідному" становищі (якщо це не душа грішника) – вільною і ближчою до неба, що об'єктивовано просторовим параметром місцезнаходження використаних образів (див. коментарі до прикладів п. 3.2).

Висновки. У межах аналізованого емпіричного матеріалу англосакси найбільше говорять про людину як матеріальну субстанцію в ушкодженному стані, зосереджуючи увагу на фізичній вразливості та недовговічності тілесної оболонки. Це забезпечують такі екоморфні образи як зів'ялі рослини, танення воску, падіння каменя. Антропоморфні еталони реалізують ідею ураженості тіла шляхом зображення фізично неповноцінних або мертвих людей, тоді як артефактоморфні – проєктують

на предмет фізичні властивості крихких матеріалів, із яких виготовлені артефакти (глина, скло) або самих розбитих об'єктів (корабель). Здорове тіло об'єктивується в досліджуваних ОП завдяки антропоморфним образам здорових людей; а також зооморфним – з акцентом на довговічності матерії (міцність кігтів, твердість шкіри); та артефактоморфним – з емпазою на виконанні артефактами свого призначення (вежа, із якої все видно, і ліхтар, який світить). У психофізіологічному плані середньовічні англійці найчастіше концентруються на злості, страху, жорстокості, стражданні та різних поведінкових – здебільшого негативних – реакціях. Цьому сприяють передовсім зооморфні образи з чітко вираженою тенденцією до сталості: злість найчастіше асоціюється зі змією, меншою мірою – з дикими звірами, собаками, вовками і бджолами; жорстокість – з левом, вовком або диким звіром; байдужість – з глухою змією; страждання – з комахами і безхребетними. Антропоморфні й екоморфні образи переважно характеризують страх, який асоціюється з мертвою людиною або каменем. Нематеріальна оболонка людини, душа, видавалася англосаксам яскравою і блискучою (навіть якщо це душа грішника) з градацією яскравості, яка корелює зі ступенем чистоти і непорочності людини, що забезпечують образи срібла, золота та різноманітних світил; у випадку грішників – іскор з пекельної прірви. Ідею прагнення душі до волі та стремління до небес актуалізують зооморфні образи трьох птахів: орла, голубки та горобця, натомість полярними поняттями, дотичними до душі, виступають антропоморфний і теоморфний образи: дитина й диявол відповідно. Якщо ж два складники людського модусу існування поєднуються, тілесний і духовний, то смисловим лейтмотивом виступає мінливість, тривожність і швидкоплинність життя, причому використовуються зовсім інші образи, ніж у випадку їхнього окремого зображення. У межах екоморфних ОП – це тінь, дим і неспокійне море, а межах антропоморфних – розповідь казки або моргання оком.

Список використаних джерел

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – Москва : Едиториал УРСС, 2008. – 304 с.
2. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) // І. Р. Буніятова. – Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
3. Кучеренко І. К. Синтаксичні функції порівняльних конструкцій / І. К. Кучеренко // Актуальні проблеми граматики. – Львів : Світ, 2003. – С. 136–139.

Mariana Oleniak, PhD (Philol.), Associate Prof.
 ORCID: 0000-0002-5888-326X
 e-mail: maryana@mail.org
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HUMAN BEING AS A SUBSTANCE IN OLD ENGLISH SIMILES

The paper deals with the peculiarities of the semantics of Old English anthropocentric similes, whose tenor is a human being in one of the aspects of their existence modes. The material analysis is carried out according to the centric-morphic principle, which reflects the typology of tenor – vehicle configurations representing the central topic of the utterance as well as the centripetal image of its metamorphosis. The classification of the analyzed similes is based on the thematic reference of the tenor in accordance with the domain of the borrowed image including the list of the associations, verbalized in the similes. Attention is paid to the additional sense actualization, derived from the nature of the relationship between the constituents of the similes. The productivity of all singled-out simile types is determined serving as a basis for the characterization of the peculiarities of an Anglo-Saxon worldview fragment dealing with the understanding of human nature as a material and spiritual substance. The paper confirms that Anglo-Saxon anthropocentrism has a clear-cut ontological character distinguishing between the spiritual and the corporal with the dominance of a non-material part typical for the than idealism. The article shows the correlation between the vehicle types and the kind of substance, in whose mode the human being is described. It also highlights the ways used to shape the medieval Anglo-Saxon priorities in terms of ensuring the dominance of the spiritual over the corporal. It reveals the priority of anthropocentric characteristics of bodily and psychophysiological states of a man, which become simile tenors most frequently as well as the semantics of the latter under the condition of combination of the two opposing substances during the earthly life.

Keywords: anthropocentrism, human being, substance, the material, the spiritual, the dual, simile, Anglo-Saxons, worldview.

4. Мізін К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2008. – Вип. 1. – С. 67–79.

5. Навроцький Б. Мова та поезія / Б. Навроцький. – Київ ; Харків : Книгоспілка, 1925. – 241 с.

6. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – Москва : Высшая школа, 1990. – 344 с.

7. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Ін-т укр. мови / Л. В. Прокопчук. – К., 2000. – 18 с. – Електронний варіант. – Режим доступу: <http://93.183.203.244:8080/xmlui/handle/123456789/984>

8. Сенів М. Г. Деякі аспекти становлення прийменникової системи у контексті створення теоретичної граматики класичних мов / М. Г. Сенів // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ : Прайм-М, 2002. – Вип. 6. – С. 174–186.

9. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Таврійський національний ун-т ім. В.І.Вернадського / О. А. Щепка. – Сімферополь, 2008. – 20 с.

10. DOE: Dictionary of Old English Corpus. [1981] 2009. – URL: <https://www.doe.utoronto.ca/pages/index.html>

11. Glucksberg S. & Keysar B. Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity // Psychological Review. – Issue 97 (1), 1990. – P. 3–18.

References

1. Azhezh, K. (2008). *Chelovek govoryashij: Vklad lingvistiki v gumanitarnye nauki*. [A speaking man: The contribution of linguistics into humanities]. Moskva: Editorial URSS. (In Rus.).

2. Bunyatova, I. (2003). *Evoluciya gipotaksisu v germanskih movah (IV–XIII st.)*. [Hypotaxis evolution in Germanic languages (IV–XIII c.)]. Kiyiv: Vidavnychij centr KNLU. (In Ukr.).

3. Kucherenko, I. (2003). Sintaksichni funkciyi porivnyalnih konstrukcij. [Syntactic functions of comparative constructions]. *Aktualni problemi gramatiki*. Lviv: Svit, 136–139. (In Ukr.).

4. Mizin, K. (2008). Psiholingvistichnij eksperiment chi sociolingvistichnij monitoring? Epistemo-logichni poshuki aksiologichnoyi frazeologiyi (na materialii komparativnoyi frazeologiyi). [Psychological experiment or sociolinguistic monitoring? Epistemological research into axiological phraseology (based on comparative phraseology)]. *Movoznavstvo* (1), 67–79. (In Ukr.).

5. Navrotskyj, B. (1925). *Mova ta poeziya: naris z teorii poeziyi*. [Language and poetry: an outline of the theory of poetry]. Kiyiv; Harkiv: Knigospilka. (In Ukr.).

6. Potebnya, A. (1990). *Teoreticheskaya poetika*. [Theoretical poetics]. Moskva: Vysshaya shkola (In Rus.).

7. Prokopchuk, L. (2000). *Kategoriya porivnyannya ta yiyi virazhennya v strukturi prostogo rechennya*. [The category of comparison and its verbalisation in the simple sentence structure]. [Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01]. – URL: <http://93.183.203.244:8080/xmlui/handle/123456789/984> (In Ukr.).

8. Seniv, M. (2002). Deyaki aspekty stanovlennya prijmennikovoyi sistemi u konteksti stvorenniya teoretichnoyi gramatiki klasicnih mov. [Some aspects of preposition system development in the context of creation of theoretical grammar of classical languages]. *Movni i konceptualni kartini svitu* (6), 174–186. (In Ukr.).

9. Shepka, O. (2008). *Funkcionalno-semantichne pole komparativnosti*. [Functional and semantic field of comparatives]. [Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01]. (In Ukr.).

10. DOE: *Dictionary of Old English Corpus*. [1981] 2009. – URL: <https://www.doe.utoronto.ca/pages/index.html> (date of access: 21.06.2022).

11. Glucksberg, S. & Keysar, B. (1990). Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity. *Psychological Review* 97 (1), 3–18.

Надійшла до редколегії 16.11.22